

Efektivně na elektronické informační zdroje

Miroslav Bartošek, ÚVT MU

Masarykova univerzita má přístup k obrovskému bohatství elektronických informačních zdrojů (EIZ) pro vědu, výzkum a výuku. Jedná se o stovky oborově specializovaných databází, tisíce vědeckých časopisů v elektronické podobě, velké množství sborníků, knih a dalších typů vysoce kvalitní literatury přístupné přes webový prohlížeč kdykoliv a z kteréhokoliv místa na univerzitě. V naprosté většině jde o informační zdroje, které nejsou na internetu volně dostupné; uživatelé MU k nim mají zajištěn přístup díky předplatným hrazeným Masarykovou univerzitou – ať již z vlastních finančních prostředků univerzity nebo prostřednictvím různých grantů. Tyto EIZ jsou dnes již převažujícím zdrojem poznatků pro vědce, odborné pracovníky a studenty nejen v technických oborech, ale skutečně kdekoli – v medicíně stejně jako v humanitních vědách, v oblasti práva i ve sportu.

Dostupnost velkého množství elektronických informačních zdrojů je na jednu stranu příjemná (většina z toho, co uživatelé mohou potřebovat, je k dispozici), na druhou stranu však přináší uživatelům i problém s „hledáním jehly v kupce sena“ (jak se dostat k tomu, co daný uživatel v daném okamžiku právě potřebuje). Orientovat se v široké nabídce EIZ nemusí být zrovna snadné. Uživatelé přitom často naráží na typické problémy:

- Jak zjistit, které EIZ jsou vlastně na MU (pro daný obor) aktuálně k dispozici?
- Máme přístup k danému časopisu v elektronické podobě, a pokud ano – jak se na něj dostat?
- Jak se dostat k plnému textu článku vyhledaného v oborové databázi?
- Jak vyhledávat informace ve více EIZ najednou?

Cílem našeho článku je seznámit čtenáře s nástroji, které mu mohou pomoci výše uvedené otázky efektivně řešit.

1 Které EIZ má MU k dispozici

Aktuální přehled všech EIZ dostupných pro uživatele z MU poskytuje *Portál EIZ-MU* na adrese <http://library.muni.cz/ezdroje/>. Nabízí seznam EIZ podle abecedy, podle fakult i podle oborů. Pro každý informační zdroj jsou uvedeny základní údaje včetně charakteristiky obsahu zdroje, přístupové adresy (URL) a informací o případných omezeních přístupu (některé zdroje nemusí být přístupné z celé univerzity, ale jen z počítačové sítě určité fakulty). U každého EIZ je uvedena kontaktní osoba, která může poskytnout bližší informace o zdroji a jeho využívání.

Kromě informačních zdrojů předplacených Masarykovou univerzitou na delší období (nejkratším předplatným obdobím bývá 12 měsíců, předplatná u důležitých zdrojů jsou pravidelně vždy po roce obnovována) obsahuje Portál EIZ-MU i informace o tzv. *free-trials* – zdrojích „na vyzkoušení“ na omezenou dobu, obvykle na 1-3 měsíce. Pomocí těchto bezplatných zkušebních přístupů bývají uživatelé seznamováni s novinkami v oblasti EIZ, případně jsou testovány informační zdroje zamýšlené k zakoupení.

V sekcích „Aktuality“ jsou uváděny informace o nově získaných informačních zdrojích, *free-trials*, připravovaných školeních na práci s EIZ, nových službách a dalších novinkách z oblasti EIZ na Masarykově univerzitě.

Portál EIZ-MU poskytuje také návody a informace o možnostech *vzdáleného přístupu* – tedy o přístupu k informačním zdrojům z počítačů nacházejících se mimo univerzitní síť, například z domova nebo z počítačů jiných institucí. Tento vzdálený přístup je umožněn pouze aktuálním zaměstnancům a studentům MU (nikoliv již např. studentům s přerušným studiem), a to pomocí technologií VPN (virtuální privátní síť) nebo proxy-EIZ.

Některé fakulty udržují své vlastní portály EIZ. Jsou zaměřeny pouze na zdroje pro danou fakultu a mohou tak lépe zohledňovat priority a specifika uživatelů z příslušné fakulty. V rámci seznamu zdrojů na celouniverzitním Portálu EIZ-MU jsou uvedeny odkazy i na tyto fakultní portály EIZ.

2 Které e-časopisy jsou na MU dostupné

Hlavním zdrojem aktuálních informací ve většině oborů jsou recenzované vědecké časopisy. Celosvětově jich vychází kolem 20 000 a každý z nich má dnes již i svou elektronickou formu. Většina vědeckých časopisů je vydávána velkými světovými nakladateli, jako jsou Elsevier (jeho e-časopisy jsou nabízeny v rámci databáze ScienceDirect), Springer (SpringerLink), Wiley (Interscience) a další. Zatímco v tištěné podobě předplácí MU od daného vydavatele vždy nejvýše desítky časopiseckých titulů, v elektronické podobě jich mohou být k dispozici stovky až tisíce! Jak však zjistit, které tituly má MU v plnotextové podobě aktuálně dostupné, případně s jak dlouhou retrospektivou (kolik ročníků dozadu)? Portál EIZ-MU, uváděný v předchozí části, poskytuje informaci o tom, zda a v jaké podobě máme přístup k příslušné databázi (ScienceDirect, SpringerLink, Interscience). Neposkytne však již údaje o tom, zda máme přístup ke *konkrétnímu* časopisu, který uživatele zajímá, a kde – v které databázi – ho má uživatel vlastně hledat. Odpovědi na otázky tohoto druhu je možno nalézt pomocí následujících dvou služeb MU.

První ze služeb na vyhledávání dostupných časopisů je *EZB-portál e-časopisů* MU na adrese <http://library.muni.cz/ecasopisy/>. Tato služba je výsledkem spolupráce několika stovek knihoven sdílejících systém EZB (Elektronische Zeitschriftenbibliothek) vyvinutý a udržovaný univerzitní knihovnou v Regensburgu. Spolupracující instituce průběžně doplňují databázi existujících časopisů, každá instituce v ní pak samostatně aktualizuje údaje o tom, ke kterým titulům v elektronické podobě má přístup. Uživatelé mohou vyhledávat časopisy podle různých kritérií (názvu, vydavatele, ISSN, vědní oblasti aj.). Vyhledané tituly jsou označeny semaforovými barvami podle dostupnosti plných textů článků v časopise:

- zelená: volně dostupné časopisy (těch systém eviduje kolem 14 tisíc);
- žlutá: placené časopisy, ke kterým má MU přístup (má je předplaceny);
- červená: placené časopisy, které MU nemá předplaceny – uživatelům MU v nich nejsou dostupné plné texty článků, k dispozici však

mohou být bibliografické informace a někdy i abstrakty.

Druhou (novější) službu pro vyhledávání dostupných časopisů nabízí *SFX-portál e-časopisů* Masarykovy univerzity na adrese <http://sfx.muni.cz/>. Umožňuje vyhledávat časopisy podle podobných kritérií jako předchozí služba. Vyhledání je však přesnější (umí například zohlednit to, že hledaný časopis je dostupný pouze z některé fakulty MU) a poskytuje také širší škálu možností pro přístup k vyhledaným časopisům. Kromě přeměrování uživatele do té správné časopisecké databáze zakoupené Masarykovou univerzitou nabízí i rozšířené služby jako vyhledání různých variant přístupu k e-časopisu, informace o dostupnosti tištěné verze časopisu prostřednictvím knihovního katalogu MU aj.

3 Od záznamu článku k plnému textu

Jako výchozí bod pro vyhledávání informací o aktuálním dění v příslušné oblasti slouží uživatelům obvykle specializované bibliografické databáze (jako např. Medline v oblasti medicíny, Chemical Abstracts v chemii, Biological Records v biologii nebo PsycInfo v psychologii) nebo naopak multioborové zdroje (megazdroje typu ProQuest nebo citační databáze Web of Science resp. Scopus). V obou případech stojí uživatel před úkolem, jak k vyhledaným článkům získat jejich plné texty. Tento úkol řeší tzv. *SFX server* Masarykovy univerzity (zkratka SFX značí „special effects“). Funguje následujícím způsobem:

Po dohodě s poskytovateli bibliografických databází (tzv. výchozích zdrojů) jsou jejich servery nastaveny tak, aby byla ve výsledcích rešerší provedených z počítačů MU u každé nalezené položky (záznamu článku) zobrazena ikona SFX případně text „Get Fulltext at MU“. Pokud uživatel na tuto ikonu klikne, pošle server výchozího zdroje univerzitnímu SFX-serveru informace o tom, který článek uživatel požaduje. SFX server MU obsahuje ve své znalostní bázi údaje o všech časopiseckých databázích předplacených Masarykovou univerzitou – a v nich se pokusí požadovaný článek vyhledat. Jako výsledek tohoto automatického vyhledávání jsou uživateli zobrazeny odkazy na nalezené plné texty

článku (může jich být i více než jeden), případně odkazy na další relevantní informace či vyhledávače v případě, že plný text článku nebyl nalezen.

V současnosti jsou v rámci služby SFX-MU prolinkovány následující výchozí databáze: ProQuest, EBSCO, Web of Science, Scopus, ScienceDirect (Elsevier), SpringerLink (Springer), InterScience (Wiley), Google Scholar a vybrané specializované zdroje z oblasti ekonomie a přírodních věd. Postupně budou podle požadavků fakult zařazovány i další.

4 Vyhledávání ve více EIZ najednou

Uživatel často potřebuje hledat potřebnou informaci ve více různých EIZ. Například v časopisech od různých vydavatelů nebo ve více databázích pokrývajících příslušný obor. Klasický postup, kdy uživatel prohledává postupně jednotlivé EIZ a výsledky ručně setřídí, může být značně zdoluhavý a nepohodlný. Služba *Metalib-MU* dostupná na adrese <http://metalib.muni.cz/> umožňuje mnohem efektivnější paralelní vyhledávání ve více informačních zdrojích najednou. Nepřihlášený uživatel může prohledávat předdefinované sady zdrojů (například všechny hlavní zdroje MU nebo kolekce zdrojů pro jednotlivé obory); přihlášený uživatel (pro přihlášení zadejte své UČO a sekundární heslo z ISu) může prohledávat libovolnou ad-hoc sestavenou podмноžinu zdrojů nebo nastavit trvale vlastní kolekce zdrojů podle svých preferencí. Při vyhledávání provádí systém automatickou deduplikaci výsledků a pro každou vyhledanou položku nabídne rozšířenou SFX-nabídku plných textů a dalších relevantních dokumentů (viz předchozí odstavec).

V současnosti jsou v systému Metalib-MU nastaveny především základní multioborové informační zdroje (viz odstavec výše), další specializované zdroje budou doplněny v blízké budoucnosti. Systém Metalib-MU používá stejnou technologii jako Jednotná informační brána Národní knihovny ČR [1], kterou mnozí uživatelé MU využívají již delší dobu.

5 Závěr

Nové nástroje pro práci s elektronickými informačními zdroji (SFX, Metalib) nabízí uživatelům MU možnost podstatně efektivnějšího využívání elektronických informačních zdrojů a lepší vyhledávání informací potřebných pro jejich odbornou a vědeckou práci. V současnosti jsou v systému nastaveny největší a nejvyužívanější informační zdroje zakoupené Masarykovou univerzitou; brzy budou doplněny i specializované oborové zdroje.

Literatura

- [1] J. Pospíšilová, K. Košťálová, H. Nemeškalová. *Jednotná informační brána jako nástroj vyhledávání informací*. Zpravodaj ÚVT MU. ISSN 1212-0901, 2007, roč. XVII, č. 5, s. 1-5. □